

הרהורים על ניכור לאומי

יוסי ברנע

במאמר זה אעמוד על רלוונטיות האבחנות של אוטו וינינגר להסברת האנומליה של ישראל כמדינת לאום דמוקרטית החופנת ניכור מתוך הדחקה. על הניכור אעמוד בנייתוח ישראל כמדינה דמוקרטית של העם היהודי לפי התפיסה הציונית.

הרהורים על ניכור לאומי-פוליטי בישראל

"היהודי הוא זר לרעיון המדינה, לא מאתמול שלשום." (אוטו וינינגר, **מין ואופי**, עמ' 370)

א. מבוא

לאוטו וינינגר התוודעתי הודות להצגה "נפש יהודי - הלילה האחרון של אוטו וינינגר" מאת יהושע סובול (1982). רק פרק אחד בספרו של וינינגר **מין ואופי - מחקר עקרוני**, עוסק ביהדות ובציונות, אולם בשל נוכחותו בשיח בני העלייה השלישית, הוא היה רלוונטי לבני היישוב ולכן הגיע אליו סובול.

וינינגר רואה ביהדות לא גזע או עם, אך גם לא דת אלא רק "בתורת כיוון רוחני, קונסטיטוציה פסיכית, שהיא בבחינת אפשרות בשביל כל האנשים, ואשר ביהדות ההיסטורית מצאה את התגשמותה השלמה" (עמ' 365-366).

הוא גורס ש"המדינה היא השלם של כל המטרות העלולות להתגשם רק על ידי ההתאחדות של יצורים נבונים...ואז ההחלטה לציית מתוך בחירה חופשית למשטר חוקי ועצמאי, אשר הסמל שלו (ורק הוא בלבד) הוא ראש המדינה" (עמ' 369).

כשכותבים על וינינגר צריך גם לזכור שמדובר בצעיר שנוול בשנת הולדתו של זאב ז'בוטינסקי (1880), ושהתאבד כשעדיין פעל (1903), כלומר לפני 110 שנים!

ברצוני לעמוד במאמר זה על רלוונטיות האבחנות של וינינגר להסברת האנומליה של ישראל כמדינת לאום דמוקרטית החופנת ניכור מתוך הדחקה. על הניכור אעמוד בנייתוח ישראל כמדינה דמוקרטית של העם היהודי לפי התפיסה הציונית.

ב. ישראל הרשמית

ישראל הרשמית או הקונצנזוסאלי היא מדינה יהודית דמוקרטית. מבחינה כלכלית התל"ג שלה עולה על המדינות הסובבות אותה ורמת מערכות כהשכלה גבוהה, שלא לדבר על הישגיה המדעיים-טכנולוגיים, שהם ברמת המדינות המפותחות.

בישראל ניתנת זכות הצבעה לכנסת כבר מגיל שמונה עשרה ומדובר בזכות כללית שניתנה גם לערביי ישראל, שתחת הממשל הצבאי שהושת עליהם עד לשנת 1966. זכות זו, כמו חופש ההתארגנות, אי הגבלת פוליטית של מפלגות מהתמודדות בבחירות (ההגבלות פוליטיות שהיו הוסרו על ידי בית המשפט הגבוה), והיותן של הבחירות חופשיות, חשאיות ומבוקרות, יש בהן כדי לאשש את הגישה הרואה בישראל מדינה דמוקרטית מובהקת (כמובן, אם לא מתייחסים לאוכלוסייה שתחת שלטונה הצבאי מאז שנת 1967).

מבחינה ליברלית מתקיימות בישראל זכויות פוליטיות מובהקות, חופש הביטוי (עיין ערך "קול העם", בג'צ' 87/53 '73/53), העיתונאות, האספה, ההפגנה, הקניין, אם כי הליברליזם נפגע מעצם הכפפת תחום האישות לכוהני הדת.

ישראל היא גם מדינת העם היהודי במובן שהיא המסגרת הפוליטית שבה מתממשת זכות ההגדרה העצמית של היהודים לחיים לאומיים בטריטוריה משלהם, כתפיסת האידאולוגיה הציונית, שמוצגת גם כהפקת לקח מהרדיפות, הפוגרומים ובעיקר השואה - "לעולם לא עוד".

ג. מושגים שונים ומסתבכים

ישראל היא מדינת העם היהודי או הלאום היהודי והקשר הפוליטי-משפטי של אזרחיה אליה הוא בשל היותם ישראלים. אולם מכך עולה שהלאום שלה כולל רק חלק מאזרחיה ורק את היהודים, וכן יהודים שאינם אזרחיה שהם אזרחי מדינת שבהן הם חיים מבחירה כמו: ארה"ב, צרפת וגרמניה. אפשר לראות ביהודי מדינת אלו לא רק אזרחיהן אלא בני הלאום שלהן.

עם זאת, ישראל כוללת אזרחים, בעיקר ערבים, שלפי תפיסתה אינם משתייכים ללאום שלה.

כיצד משפיעות האזרחות וההתאזרחות על מושגי יסוד כמו דמוקרטיה או לאום?

דמוקרטיה היא שלטון העם, כלל האזרחים, כמקור הריבונות של הפרלמנט (בישראל - הכנסת). ביסודו, גם הלאום מורכב מכלל האזרחים וזה מה שמגדיר את מדינת הלאום. מכאן שיש קשר לוגי ואמפירי בין שני המושגים, וניתן לראות בדמוקרטיה המודרנית ובלאום את שני צדדיה של אותה מטבע.

אולם בישראל אין הדמוקרטיה יכולה להתקיים לפי תפיסת "כל אזרחיה" ומכאן שהמושג מתרוקן ממשמעותו, והלאום הטריטוריאלי אינו יכול להתממש משום שהלאום היהודי כולל את היהודים באשר הם (ועדיין נשאלת השאלה מיהו יהודי).

למושגים אלו יש כמובן להוסיף את המושגים: ציוני (ובאמת מיהו ציוני אם מטרת הציונות היא הקמת מדינה וזו כבר התממשה?) וישראלי. מיהו ישראלי? ומהי משמעות הישראליות הזו?

74.6% מנשאלים סקר יום העצמאות 2013 (**ישראל היום**, 15.4.13), אמרו שהם גאים להיות ישראלים. מה משמעות הדבר? השאלה נשאלת לאור העובדה שבאותו סקר טענו 64.9% שהם קודם כול יהודים ואחר כך ישראלים, לעומת 20.5% שאמרו ההפך.

ומה לגבי מי שאינם יהודים? האם הם תופסים עצמם כישראלים?

האם הישראלים היהודים רואים בהם ישראלים? ניתוח תכנים מאמצעי התקשורת יעלה מן הסתם ש"ישראלים" הוא מושג המתייחס ליהודים. מה שמתקשר לטענת הסופר א"ב יהושע שהישראלי הוא היהודי הטוטלי (יהושע, עמ' 145). כלומר רק יהודי יכול להיות ישראלי ולשם כך עליו להיות טוטלי. מכאן שאנטון שמאס, למרות שאיפתו, אינו יכול להיות ישראלי מעצם אי היותו יהודי. הדבר גם עולה מהדרת הערבים מהשתלבות במדינה. לפי סקר של מכון טרומן (2009) 44% מהאוכלוסייה היהודית תומכים בקריאת הרבנים לתושבי צפת להימנע מהשכרת דירות לערבים. רק 54% מיהודי ישראל תומכים בשוויון זכויות מלא בין ערבים ליהודים, ו-70% מהיהודים מתנגדים למינוי ערבים לתפקידים בכירים במדינה.

איור: אורנה שני

להכיר בלאום הצרפתי או באיטליה באיטלקי, או בהולנד בהולנדי, היא טענה החותרת תחת יסודות המדינה!?

מאחר שעד כה לא מכירה המדינה בלאום הישראלי (וזו תהיה ככל הנראה החלטת בית המשפט העליון בתביעת עמותת "אני ישראלי"), הרי זהו לאום שאינו מוכר, כלומר לאום מוכחש.

ה. ניכור

לפי סקרים שונים יש מיעוט, לא דווקא מבוטל מערביי ישראל (המשתנה בהתאם לנסיכות הפוליטיות) המגדיר את עצמו כישראלי. מאחר שכל ערביי ישראל הם אזרחי ישראל, כרוך הוא שמדובר בהגדרה לאומית (בפירוש הייתה זו הגדרת אנטון שמאס למול א"ב יהושע) שאינה מקובלת כלגיטימית במדינת ישראל כמדינת העם היהודי. תביעת גיאורג רפאל טמריין להכיר בו כבן הלאום הישראלי (ע"א 630/70) נדחתה בטענה שלא כל רסיס מהעם היהודי יכול לתבוע

ד. ממושגים למציאות א-נורמלית

אזרחי ישראל הישראלים אינם מהווים את הלאום שלה. הלאום שלה אינו כולל רק את אזרחי ישראל. אך ישראל, לפי הקונצנזוס השורר בה, היא מדינת לאום יהודית ודמוקרטית. (לפי מר"צ ישראל היא מדינת העם היהודי ומדינת כל אזרחיה, אוקסימרון גם כן). כאן נשאלת השאלה, מהי משמעות הישראליות?

ישראליות היא הרי אזרחות וככזו היא משותפת לכל אזרחיה, אחת דתם או מוצאם האתני. אבל כשאזרח עונה שהוא קודם כול יהודי ואחר כך ישראלי או להפך, המתכוון הוא רק לאזרחות? שיש לו תעודת זהות או דרכון ישראלי?

עתירת עמותת "אני ישראלי" (ע.א.8573/08) הדורשת הכרת המדינה בלאום הישראלי, נתקלה בהתנגדות המדינה כשהפרקליטות טוענת שזו תביעה "החותרת תחת יסודות המדינה". האם תביעה בצרפת

אזרח המגדיר עצמו (מבחינה לאומית) כישראלי מעצם תביעתו להיות מוכר ככזה, חש לרוב דחייה מהחברה הסובבת אותו, הרואה בעצם תביעתו זו משום ערעור על זכות היהודים על הארץ. לפעמים הדבר מביא לאבסורד במילות התרסה כנגדו – "מדוע אתה דווקא רוצה לחיות דווקא כאן?".

מאחורי הניכור הזה מסתתר ניגוד פנימי בין הישראליות המקובלת לבין נבטי הישראליות הלאומית אזרחית. יש לשער שניכור בהקשר הלאומי קיים בקרב כל מי שלא הפנים את המהפכות התודעתית שהחלה בציונות.

משמעות של אי הפקת לקחיה היא הפנמת טענות אוטו ויניגר על הציונות המדינית כפי שתפס אותה.

סיכום

ניתן לדמות את הקשר בין הציונות למדינה לקשר שבין פיגומים לבניין. המדינה הייתה אמורה להיות מוקמת כשהציונות הם פיגומיה, אך בפועל הם נותרו מגדירי הבית, כשמעצם קיומם הם גורמים לניכור אצל האזרחים הלא יהודים, ולפיצול אישיות קולקטיבי וניכור לזהותם הישראלית לכל הגורסים שהם ישראלים, שטרם עמדו על מהות ישראליותם.

מקורות

יהושע, א"ב. (1989). "ממלכוד הזהות למלכודת הנורמאליות", **הקיר וההר - מציאות הלא ספרותית של הסופר בישראל**. תל אביב: הוצאת זמורה ביתן מודן.

א.ע. 630/70

א.ע. 8573/08

ויניגר, א. (1953). **מין ואופי - מחקר עקרוני**. תל אביב: הוצאת כתבים.

"ישראל היום". 15.4.2013

מכון טרומן, (2009). **סקר עמדות הציבור**.

יהושע, ס. (1982). **נפש יהודי - הלילה האחרון של אוטו ויניגר**. תל אביב: הוצאת אור עם.

קול העם, בג"צ 73/53, 87/53.

לעצמו הגדרה עצמית. כיום יש כנראה עשרות אלפי "טמריין", אך התביעה להכיר בלאום ישראלי תידחה משום שהיא תקדם את הפיכת ישראל למדינת לאום טריטוריאלי ישראלי, והיא חסרת סיכוי משפטי וכעיקרון כיום נידחת על ידי האליטות וכלל החברה.

מהי משמעות היות המדינה מדינה יהודית? של העם היהודי או של הלאום היהודי? מה יהודי אצל אותם חילונים שהם בני העם או הלאום הזה? נכון שלא מעט מהם מלים את בניהם ועורכים להם בר מצווה ובת מצווה, אבל בחיים היומיומיים, מה יהודי אצלם? האם הם מדברים בשפות היהודים בתפוצות? האם הקולנוע, התקשורת האמנות והמוזיקה משקפים את החיים היהודים? האם חיים היומיומיים הם כחיי קהילות היהודים בברלין, ניו יורק או רבאט?

אבל ביום השואה הטקסים היו תחת הכותרת ש"כולנו יהודים" ו"לעולם לא עוד", גם אם רוב היהודים שנרצחו בשואה כלל לא היו ציונים. החינוך בארץ מבסס הצדקה לכינונה של המדינה באנטישמיות בכלל ובשואה בפרט, במילים אחרות – במה שאחרים מגדירים אותנו ולא אנו את עצמנו.

הישראליות של המגדיר עצמו מבחינה לאומית כישראלי היא ישראליות שאינה לגיטימית משפטית וחברתית בישראל. היא אינה מקובלת כלאומיות משום שהיא כוללת גם את מי שאינם יהודים (וזה ההבדל בגישת בית המשפט בעתירת "אני ישראלי", שבין עותריה היו לא יהודים, לבין גישתו בפרשת טמריין). הישראליות המוכרת כיום בלאומיות יוצאת מתפיסת הקהילתיות היהודית (כלומר השייכות לעם היהודי) והיא עדיין הגמוניאלית מבחינת שליטתה התודעתית והפוליטית.

מכאן שיש צדק בטענת ויניגר שהיהודי זר לרעיון המדינה (בהקשר למדינת לאום) ושליציונות אין סיכוי להקים מדינה, כלומר מדינה טריטוריאלית החופנת לאום (כלל) אזרחי מתפיסה של רפובליקה. אולם יש לזכור שבמציאות ובשיח הציבורי מתערבבות הישראליות של הקהילה היהודית, המוכרת והמקובלת כזהות של היהודים הישראלים (שא"ב יהושע הוא ממבטאיה) עם הזהות הישראלית שאינה מוכרת, ושטרם זכתה לקבלת הכשר חוקי, זו הישראליות כביטוי ללאום אזרחי של רפובליקה. אבל בה מחזיקים מעט מאוד אנשים ולכן היא מושקת ומוכחשת. המזדהים עמה חשים ניכור כלפי המדינה המתיימרת לייצגם כמדינה ישראלית, בעוד שהאזרחים היהודים-ישראלים שמצדדים באידאולוגיה הציונית השלטת, מוצאים איום בישראליות הטריטוריאלית שבה מחזיקים מצדדי הלאום הישראלי האזרחי. איום זה מוביל לשלילתה מכל וכול מתוך השלכת הניכור עליה, כלומר היותה אנטי ישראלית ואנטי לאומית, (מה שבפועל נכון לייחס לבעלי הגישה היהודית-ציונית-ישראלית) ביחס לתפיסת לאומיותם.

אזרח המגדיר עצמו כיום מבחינה לאומית כישראלי, שייך למיעוט זניח, אף על פי שהתפתחה תרבות ישראלית שביטוייה ניכרים בעין (ספרות, אמנות, מוזיקה וכיו"ב). אולם ישראליות זו מכחישה מבחינה פסיכולוגית את היותה קולטיב עצמאי הנפרד מהעם היהודי. ההכחשה היא כה רבה עד שמצדדי הלאום הישראלי מוצבים מחוץ לעקרונות החברה והמשפט, והיחס אליהם הנו יחס של ניכור.

אלא שזהו ניכור מתוך "פיצול אישיות" קולקטיבי, באשר מחד באמצעי התקשורת, באקדמיה ובפוליטיקה עוסקים ומדברים בישראליות, אבל מאידך זו נתפסת כשלוחה (מוצלחת) של קהילתיות יהודית, הרואה בישראל קהילה חשובה, בית מקלט מבחינת יהודי התפוצות הגם שאינו מדינתם הלאומית.